
“PITAM SE, PITAM, MOŽE LI I DRUGAČIJE?”

ŽELJKA JELAVIĆ ◻ Etnografski muzej, Zagreb

IM 32 (1-2) 2001.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

Izložba "Pitam se, može li i drugačije?",
Muzej grada Zagreba, 21.11. - 17.12.2000.
Snimio: Hrvoje Žučko

Pojam roda i spola predmet je interesa različitih teorijskih razmatranja koja svoje ishodište nalaze prvenstveno u feminističkoj kritici. Feminizam je, naime, koliko važan kao društveni pokret za jednakost žena, toliko i nezaobilazan u suvremenim društvenim i humanističkim znanostima. Gotovo da je danas nemoguće pronaći ozbiljnije analize društvenih i kulturnih pojava koje ne uvažavaju doprinose feminističke kritike. Ženska je kritika ukazala na niz predrasuda o ženama i njihovim društvenim ulogama koje su posljedica, bolje reći proizvod, patrijarhalnog društva i kulture. Postmoderne kritičarke znanosti dekonstruirale su mit o objektivnoj znanosti i univerzalnom ljudskom biću. Pokazale su, naime, da se iza toga pojma najčešće krije, Bijeli Muškarac Zapadne Civilizacije. Pripadnost određenoj kulturi, klasi, rasi, etnicitetu i rodu, smatraju one, nužni su elementi koje valja uzeti u obzir pri interpretaciji i analizi ljudske aktivnosti.

Zašto žene toliko zanima kategorija roda? Razlike između muškaraca i žena čine se same po sebi razumljive.

Toliko razumljive (i toliko dugotrajne) da ih ne treba dovoditi u pitanje. No, suprotno tome rod je dinamična kategorija društveno oblikovanog spola. K tome se ne oblikuje nužno na isti način u različitim kulturama.

Analizirajući položaj žena kroz povijest, njihovo mjesto i ulogu, američka historičarka Joann Scott ističe da je rod element društvenih odnosa zasnovan na uočenim spolnim razlikama te da primarno označava odnose moći (1988: 42). Iz toga proizlazi, dakle, da ni uloge koje obnašamo, ni mjesto koje imamo u privatnoj kao ni u javnoj sferi nisu nepromjenjivi i zauvijek zadani.

S obzirom na karakter ovoga rada neću ulaziti u opširniju analizu ove teme, već ću sažeti neke od sastavnica roda kao društvene kategorije, te njegova značaja za pojedinca odnosno pojedinca, a koje se dotiču teme izložbe o kojoj će biti riječi.

Rod je, dakle, slojevit i historičan, a kao društvena kategorija sadržava elemente:

- propisanog ponašanja i očekivanja od muškaraca i žena, dvaju dominantnih rodova u našoj kulturi
 - kontrole kojom se kažnjava, stigmatizira ili izolira seksualno ponašanje koje se ne pripisuje dotičnom rodu
 - očekivanog oblika izražavanja osjećaja
 - uobličavanja rodnih slika koje se utjelovljuju u simboličkom jeziku umjetničke proizvodnje. Kultura je, naime, jedan od najjačih instrumenata reproduciranja dominantne rodne ideologije
 - ideologija kojom se opravdava postojeće stanje u rodnom odnosima na način da se oni čine prirodnima.
- Za pojedinku ili pojedinca rod se sastoji i ima značenje:
- kategorije spola dobivene rođenjem
 - rodnog identiteta koji se temelji na individualnoj presudbi (ono što ja o sebi mislim)
 - seksualne orijentacije, želja i vrsta seksualnog ponašanja
 - procesa učenja društvenih uloga, različitih oblika "vršenja" roda
 - prezentiranja sebe kroz odabir odjeće, šminkom ili tjelesnim oznakama (Lorber, 1994).

Izložba *Pitam se, pitam, može li i drugačije?* dio je projekta *Žene i mediji* što ga je pokrenula Grupa za ženska ljudska prav B.a.B.e. (Budi aktivna, budi emancipirana) prije četiri godine. Cilj mu je prikazati i analizirati načine predstavljanja žena u dnevnim i tjednim novinama te u različitim televizijskim reklamnim spotovima. Višegodišnje praćenje medija potvrdilo je polazišnu pretpostavku istraživačica da slike žena i o ženama u medijima perpetuiraju rodne stereotipe.

Uspješnost direktorice kompanije, sindikalne liderice ili bilo koje druge uspješne žene uvijek se potvrđuje i time da se ističe njezina vrlina uzorne supruge i majke, k tome odlične kuharice. U napisima o uspješnim muškarcima stidljivo se, u zanemarivom broju, pojavljuju informacije o njima kao brižnim očevima, i odanim supruzima, partenirima s kojima se dijeli odgovornost života u obitelji. Kad muškarci kuhaju, kuhaju iz zadovoljstva, ili da iskažu raskoš talenta i kreacije. Rijetki kuhaju rutinski, poradi zadovoljavanja primarne životne funkcije: svakodnevne prehrane.

Analitičarke B.a.B.a su pokazale da mediji nude patrijarhalnu simboličku sliku žene, gdje se na jednom polu žena ističe u svojim "prirodnim", "normalnim" aktivnostima: vrijedno radi, skrbi za familiju, uspješna je, sve stiče obaviti uz mnogo odricanja doduše. S druge strane, vizualno predstavljanje ističe je kao seksualni objekt. Nerijetko je tekst o (mladoj) dramskoj glumici ili slikarici popraćen izazovnim fotografijama koje ističu seksipil. Ozbiljne dnevne novine gotovo svakodnevno nude na naslovnica erotizirane slike žena kao dodatak političkim vijestima. Tako se rodni identitet žene konstruira oko dva suprotstavljena simbolička mjesta patrijarhalne kulture: majke i prostitutke. Prva je onakva kakova bi

žena "trebala biti", a druga kakva je ona "ustvari".

Paralalno s analizom medija provedeno je i dvogodišnje istraživanje čitanki hrvatskog jezika koje je vodila Branislava Baranović iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. I to je istraživanje potvrdilo da čitanke vrve od stereotipnih rodnih uloga i slika kako o ženama tako i o muškarcima. Kako je napisala Sanja Sarnavka, voditeljica projekta, u katalogu izložbe "Unatoč velikom broju školovanih žena, poduzetnica, političarki, umjetnica, javno i privatno u čitankama za osnovnu školu ostaju jasno razgraničeni-djedovina i otadžbina pune su umnika koji ne sumnjaju u svoju misiju (nema tu mjesta za Kamove, mirovnjake, gubitnike i propitkivače smisla življenja). Bakovina i majkovina protežu se od spavače sobe do špajze. Žene rađaju, kuhaju i peru... i katkad su lijepe" (2000). Samo je naizgled čudno zašto toliko djevojka, a i njihovih roditelja čezne za titulom misice. Jer se jedino tako može potvrditi i dokazati svoje vrijednosti, kroz ljepotu.

Može li i drugačije?

Desetak zagrebačkih gimnazijalaca, učenika Privatne klasične gimnazije i Matematičke gimnazije, ponudilo je moguće odgovore. Izložba je duhovit, ironičan i nadasve kritičan komentar Hrvatske čitanke za peti razred osnovne škole, autora Ante Bežana i Olge Jambrec, Naprijed 1996. Pripremajući se za realizaciju izložbe učenici su sa svojim profesoricama tijekom nekoliko radionica raspravljali o tome kako se gradi rodni identitet pojedinca, što ga sačinjava, kakav je odnos obitelji i društva, kako nas oblikuje kultura, a kako mi kulturu. Analizirajući tekstove iz čitanke jednako kao i njezinu vizualnu stranu, uočili su da se rodni identitet oblikuje i tijekom obrazovnog procesa. Dakle, ono što nam se nudi u školskim udžbenicima pridonosi kreiranju našeg identiteta premda toga najčešće nismo svjesni. Učenici su instalacijama, kolažima, fotografijama i tekstovima reagirali na pojedine ilustracije i tekstove iz čitanke, a prema naslovima poglavlja u čitanci izvedeni su i pojedini dijelovi izložbe. Valja naglasiti i to da predmetom interesa nije bila metodička strana čitanke, već stereotipne slike o muškarcima i ženama. Iz čitanke se može zaključiti da se dječake potiče i uči hrabrosti, mudrosti, ratničkim vještinama, dok se djevojčice potiče na skromnost, nježnost i trpljenje. Likovi muškaraca na ilustracijama su ratnici, kraljevi, slavni političari i pisci. Na primjer, svoje su sličice u knjizi zaslužili, da nabrojim samo neke, Ante Starčević, Petar Preradović, A. G. Matoš, August Šenoa, Miroslav Krleža, Vladimir Nazor i jedna žena - književnica Ivana Brlić Mažuranić! Moglo bi se sasvim pogrešno zaključiti da u Hrvatskoj književnosti nema književnica pa ih zato priređivači čitanke nisu niti uvrstili! K tome još, anonimne žene odnosno djevojke prikazane su ili kako rade teške poslove ili su u iščekivanju, pogleda uprtih u nebo.

Stoga se učenici i pitaju, ako je Ante Starčević Otac Domovine, tko je onda Majka? Slika Otona Ivekovića *Dolazak Hrvata* u njihovoj je izvedbi nadopunjena

Hrvaticama, a umjesto mačeva podno slike ukrštene su kuhače. Odgovor na brojne ilustracije kipova konjanika i kraljeva jest skulptura žene koju je izradila za tu priliku umjetnica Vesna Pavlaković. Na dnevnom su redu i pitanja civilnog služenja vojnog roka ili, primjerice, nasilja nad ženama i djecom. *Breze moga djetinjstva* - naslov jednog od poglavlja, poslužio je kao asocijacija za instalaciju: mnoštvo lišća- sličica polugolih djevojaka, na stablu breze. Teško da posjetioci mogu ostati ravnodušni. Cijelim tokom izložbe autori izložbe: Matea Blažević, Helena Cuculić, Petra Foster, Bojan Glavašević, Anja Iveković Martinis, Ana Labudović, Ivana Klarić, Ida Križaj, Ana Kršinić Lozica, Igor Sarnavka, Sandra Šević i Igor Vukmirović potiču publiku na pisanje komentara ili intervencija na ponuđena rješenja. Takav dinamičan postav, koji potiče aktivno sudjelovanje posjetilaca, pomogli su im osmisлити Tomislav Buntak, Gordana Golik i Vida Obratov, a power point prezentaciju na računalu priredila je članica B.a.B.a Nevenka Sudar.

I na kraju želim naglasiti da je ovom izložbom Muzej grada Zagreba, otvorivši svoje prostore ljudima izvan muzejske struke, potičući ih na učenje i stvaranje, potvrdio misao poljskog kustosa Janusza Byszewskog da je potrebno muzej razvijati kao forum, a ne isključivo kao hram. Muzej, dakle, može i treba biti pokretač međusobne tolerancije i prihvaćanja razlika.

LITERATURA

- 1 Lorber, Judith. *The Paradoxes of Gender*. Yale University Press, 1995.
- 2 Scott, Joan. *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, 1988.
- 3 Sarnavka, Sanja. *Pitam se, pitam, može li i drugačije?*, B.a.B.e, MGZ, 2000.

I WONDER, COULD IT BE DONE DIFFERENTLY?

The exhibition "I wonder, could it be done differently?" was a part of the project Women and the Media that was initiated by the women's rights group B.a.B.e. (Be active, Be emancipated) four years ago. The aim was to show and analyse the way women are presented in the daily and weekly press as well as in various television commercials. The monitoring of the media that was carried out over a period of several years confirmed the premise of the researchers that the images of women and about women in the media perpetuate gender stereotypes.

In parallel with the analysis of the media, the project included a two-year research of Croatian language textbooks led by Branislava Baranović from the Institute of Social Research in Zagreb. Ten students from the Private Classical Grammar School and the Mathematical High School offered possible answers, and the exhibition "I wonder, could it be done differently?" is a witty, ironic and primarily critical commentary. In preparing for the exhibition, the students and their teachers discussed, through several workshops, the way in which an individual's gender identity is developed, the elements of this identity, the relationship between the family and society, the way in which culture forms us, and the way in which we form culture. They analysed texts from the Croatian language textbook as well as its visual design, and used installations, collages, photographs and texts to react to individual illustrations and texts from the books.

With this exhibition, the authoress feels that the Zagreb City Museum has opened its doors to people outside the museum profession, giving them an incentive to learn and be creative, thus confirming the thinking of the Polish curator Janusz Byszewski that museums need to be developed as a forum, and not exclusively as a temple. Museums, therefore, need to be the initiators of mutual tolerance and the acceptance of differences.